

Тақриз

ба автореферати диссертатсияи номзадии Шарифзода Лутфулло Абдулло дар мавзуи «Арзишҳои илмӣ ва адабии номаҳои Садриддин Айнӣ ва Мирзо Турсунзода» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ, аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ

Адабиёти тоҷикии садаи XX бо таваҷҷуҳ ба ҷараёнҳои мавҷудаи он, ки асосан ба истиқбол аз сабки нави сухан ва анвои жанрӯи муҳталиф дорад, бо ғояҳои пешқадами тараққипарварона такя меқунад, аз ҳар ҷиҳат ба таҳқиқу баррасии бештар ва бо диду назари дигар ниёз дорад. Аз ин нуқтаи назар, рисолаи номзадии Шарифзода Лутфулло Абдулло ба таҳқиқу баррасии яке аз мавзуоти хеле муҳим барои адабиётшиносии тоҷик бахшида шудааст. Аз рӯи ҳадаф ва мақсадҳои дар назди ҳуд гузоштаи диссертант тавре бармеояд, ки ў дар меҳвари баррасиҳои илмии ҳеш таҳқиқи яке аз масоили умдатарини адабиётшиносӣ-нома ва номанигориро дар таърихи адабиёти навин дар мисоли мактуботи Устод Айнӣ ва Мирзо Турсунзода мавриди тадқиқ қарор додааст. Муҳаққиқ дар бахши муқаддимаи рисола қайд меқунад, ки “Ин анъанаи деринаи адабиёти мо дар асри XX аз ҳарваҳта дида, аҳамияти иҷтимоӣ ва ҳунарӣ қасб кардааст. (саҳ.3) Бахши муқаддимаи кор ба тамоми талаботи КОА ҷавобгӯ аст. Дар ин қисмат мубрамии мавзуи тадқиқ, дараҷаи омӯзиши мавзуъ, робитаи таҳқиқ бо барнома ва мавзӯъҳои илмӣ, мақсад ва вазифаи тадқиқот, асосҳои назарӣ ва методологии рисола, сарчашмаҳои тадқиқот, навғонии илмии кор, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва ғайра батағсил баён шудааст.

Дар боби аввали диссертатсия ба таври куллӣ манзараи умумии адабиёти нимаи аввали асри XX тоҷик ба риштаи таҳқиқ қашида шуда муҳаққиқи ба ҳулосаи дуруст расидааст, ки дар ин давра равобити адабӣ байни эҷодкорон ривоҷ дошт. Боби аввали диссертатсия – «Робитаи дӯстӣ ва эҷодии устод Айнӣ ва М.Турсунзода» ном дошта аз панҷ фасл иборат аст. Дар фасли аввали боби якум қашфи истеъдоди адабии М.Турсунзода ва тарбияи маънавии ў аз ҷониби С.Айнӣ дар алоқамандӣ бо масъалаҳои муҳимми иҷтимоӣ ва сиёсию таърихии солҳои 30-уму 40-уми асри XX баррасӣ шудааст. Дар ҷараёни таҳқиқоти ҳеш диссертант равобити дӯстии эҷодии ду нобигаи барҷастаи фарҳангу маданияти асри гузашта Айнӣ ва Мирзо Турсунзодаро дар асоси тамоюлоти таъриҳӣ мавриди гуфтугузор қарор додааст. Дар ҳамин бахши кор омилҳои устуворшавии муносибатҳои ду шахсияти бузург ва эҷодкорони дигар низ вобаста ба муносибатҳои иҷтимоию шароити таъриҳӣ-сиёсӣ ҳаллу фасл гардидааст.

Дар фасли дуюми боби якум баҳси рӯзгор ва осори С.Айнӣ дар мукотибот бо М.Турсунзода ба миён гузашта шудааст. Чуноне ки муҳақиқ таъкид менамояд “Ҳадафи фасли мазкур он будааст, ки мукотибаи С.Айнӣ бо М.Турсунзода барои мукаммал соҳтани саргузашти таърихии С.Айнӣ ва ҳашфи дунёи ботинии ў маводи фаровон ва сатрҳои наву ҷолибро дар саҳифаи зиндагии адаб зам менамоянд, ки дар дигар китобҳо ба мушоҳида намерасанд”. Ба ин тариқ муаллифи рисола фикру ақидаҳои илмӣ ва ҳаётин маҳрамонаи ду адбиби барҷастаро мавриди муҳокима қарор дода, дар асоси таҳлили мазмуну мундариҷаи ҳашт мактуб саҳифаҳои норавшани зиндагиномаи Айниу Турсунзодаро боз ҳам пурратару мукаммал менамояд. Боби мазкур аҳамияти маҳсуси интиқодӣ дошта, арзиши баланди илмию адабиро соҳиб аст ва дар таҳқиқу омӯзиши таърихи эҷоди ин ё он асар, адабиро соҳиб аст ва осори адабӣ маҳсус буда, фасли чаҳоруми кор «Устод Айнӣ дар шинохти М.Турсунзода» номгузорӣ шудааст, ки давоми мантиқии ҳамдигаранд. Дар фасли панҷум, ки «Осори адабӣ ва илмии С.Айнӣ аз назари М.Турсунзода» ном гирифтааст, оид ба мулоҳизаҳои илмӣ интиқодии М.Турсунзода бобати хусусиятҳои муҳимтарини осори илмӣ-таъриҳӣ ва адабии Айнӣ гуфтугузор шудааст. Ҷиҳати арзишманди ин фасл дар он аст, ки дар радифи чандин осори адабию таърихии Айнӣ фикру мулоҳизоти Турсунзодаро дар хусуси тазкираи “Намунаи адабиёти тоҷик” низ мефаҳмем. Маҳз аз ҳамин фасл дарк карда мешавад, ки М.Турсунзода нахустин маротиба дар шароити мураккаби таъриҳӣ, оид ба аҳамияти илмӣ ва таърихии ин асари бунёдӣ дар мубориза ба муқобили пантуркизм, панэронизм ва дигар панизмҳо ручуъ намуда будааст. Пас кушодани моҳияти ин гуна матлаб дар мактуботи ин ду шаҳсияти бузурги фарҳангӣ ва барои муайян намудани сатҳу савияи холисии нақди адабӣ дар мактуботи адібон ва равшан намудани саҳифаҳои таърихи нақди адабии ин марҳила арзиши қалон доштааст.

Боби дувуми диссертатсия – «Бозтоби масъалаҳои адабиётшиносӣ дар номаҳои С.Айнӣ ва М.Турсунзода» унвон дошта, аз ҳафт фасл таркиб ёфтааст. Фасли аввали боби дувум «Андешаҳои С.Айнӣ доир ба тасвири ҳақиқати ҳаёт ва таъсири эътиrozoti мағкуравӣ» номгузорӣ шудааст. Масъалаи мазкур аз назари муҳақиқ дар асоси таҳлили далоили тасвири ҳақиқати ҳаёт дар “Ёддоштҳо” муҳокима шудааст. Нозукияти тасвири бадей ва ҳақиқатҳои ҳаётиро нависандай забардаст амиқан дарк намуда, эътиrozoti номашруъи ҳамзамононашро чӣ гуна бартараф кардани худро дар номаҳояш

ба М.Турсунзода баён кардааст, ки барон нависандан навқалами замони мониз дастурламали мукаммале маҳсуб мешавад. Ин гуна нозукбаёниҳо ва афкори адабию эстетикин амиқ дар ин фасл бисёранд, ки аҳамияти илмӣ ва таърихиро моликанд.

Дар зерфасли «Аҳамияти ҷузъиёти бадей дар тасвири реалистии воқеяни зиндагӣ» мулоҳизаҳои С.Айнӣ оид ба ҷузъиёти (ҷузъиёти бадей) ҳамчун як навъи санъати тасвирии марбут ба услуб ва маҳорати нигорандагӣ ва унсури бадей баррасӣ шудааст, ки он низ аҳамияти вижга дорад.

Фасли сеюми боби дуюми диссертатсия «Ақидаҳои С.Айнӣ оид ба зарурати омӯзиши адибони маорифпарвар ва равшангари тоҷик» унвон дошта, ба баррасии симоҳои хурду бузурги адабиёти нимаи дувуми аспи XIX ихтисос ёфтааст, ки барои илми адабиётшиносӣ ва таърихи он мавзуи нав аст. Аз он ҷиҳат нав аст, ки ҳанӯз дар нимаи аввали аспи XX С.Айнӣ аз рӯи андешаи волои гуманистӣ андеша ронда, зарурат ва аҳамияти омӯзиши рӯзгор ва осори адибони маорифпарвар ва таҷаддудҳоҳро қадршиносона қайд карда будааст. Аз ҷумла, устод Айнӣ дар номаҳои хеш зинда нигоҳ доштани номи Исо-маҳдуми Исо, Садри Сарир, Абулғазли Сират ва дигаронро маҳсус таъкид карда, мегӯяд: «Мо бояд дар ҳар маврид номи инҳоро зинда дорем. Ман Шариф-маҳдуми Муътасимро надидаам, аммо Сарир, Исо ва Сиратро, ки дидаам, ҳар вақт инҳоро ба некӣ ёд мекунам». Ба миён гузоштани тадқики адабиёти аспи XIX ва пос доштани ёду хотири симоҳои хурду бузурги он дар ҳамбастагӣ бо муҳимтарин паҳлӯҳои ҷараёнҳои таърихиву адабӣ ва дар ин асос ошкор кардани қонунияти инкишоф ва вижагиҳои адабиёти ин марҳиларо, ки аслан дар таърихи адабиётшиносии тоҷик аз дастовардҳои бузурги устод Айнӣ дар фаъолияти илмӣ ва номанигории ўст эҳсос мекунем, ки баъдтар бо қӯшиши дигар адабиётшиносони номӣ идома ёфт ва имрӯз низ аз масъалаҳои муҳимтарин маҳсуб мешавад.

Боби сеюми диссертатсия – «Мулоҳизаҳои илмию адабии С.Айнӣ оид ба арзиши таърихӣ ва адабию фарҳангии «Ёддоштҳо» дар мактубҳо ба М.Турсунзода» – аз чор фасл иборат гардидааст. Фасли якуми боби сеюм – «Ёддоштҳо» ва тадқики масъалаҳои таърихи адабиёти тоҷик» ном гирифтааст. Аз мазмуни ин фасл ва мактубҳои Айнӣ ва Мирзо Турсунзода дарк карда мешавад, ки ин асари таърихӣ барои пур кардани саҳифаҳои норавшани таърихи ҳалқи тоҷик ва омӯзиши масъалаҳои мухталифи илмӣ фарҳангӣ мардум аҳамияти вижга дорад. Фасли дуюми боби сеюм «Таҷдиид назар ба образҳои «Ёддоштҳо» унвон дорад, ки дар заминаи таҳлилҳои амиқ тимсолҳои таърихии баъзе аз шаҳсиятҳои ин асар таҷдид ёфтаанд, ки ин масъала низ дар мактуботи адибон ҳаллу фасл шудааст.

Фасли сеюми боби сеюм «Эътирози мұқарризона «Ёддоштҳо» ва چавоби С.Айнй ба онҳо» номгузорй шуда, چавхари асосии мазмун ва мұхтави диссертатсияро фаро метирад. Аз номае, ки 14 декабря соли 1948 навиша шуда ва мазмунни он нома дар диссертатсия муфассалан таҳлилу баррасы шудааст, маълум метардал, ки устод Айнй афкори интиқодӣ ва маслихату пешинҳоди А.Дехотӣ, М.Турсунзода ва мұқарризона дигарро комилан ба назар гирифтааст. Фасли чоруми ин боб низ давоми мантиқии фасли саввуми рисола буда, дар он низ мұлоҳизоти илмии Мирзо Турсунзода бобати «Ёддоштҳо» баён гардидааст. Мажъ дар ҳамин фасл метавон дарёфт, ки Турсунзода ин асарро ҳамчун асари замонавии нав, асари сирғ миилӣ ва шӯҳрати ҷаҳонидошта муаррифӣ кардааст.

Боби чоруми диссертатсия – «Андешаҳои Садриддин Айнй доир ба арузи тоҷикӣ дар мукотиботаш» ном дошта аз ҷаҳор фасл иборат аст. Дар фасли аввали ин боб масъалаи арӯздониву арӯзфаҳмии Айнй мавриди мұхокима қарор гирифта, дар он зикр мешавад, ки Устод Айнй дар номаи машҳуру нодири худ, аз таърихи 27 декабря соли 1948 ба М.Турсунзода ирсол шудааст, онд ба арузи тоҷикӣ назар афканда, исбот мекунад, ки “аруз замина ва моји тоҷикӣ дорад ва ҳанӯз ин падида таҳқики комиле нашудааст. Ин нома сабит менамояд, ки устод Айнй ар илми адабиётшиносии даврони нав яке аз нахустин арӯзданоне мебошад, ки бо мадраку бурхонҳои мұътамад арузро моли заковати фитрини мардуми тоҷик донистааст ва умумияту тағовути онро аз арузи арабӣ бо далелҳои ҷолиб муайян намудааст” (Саҳифаи 20-уми фишурдаи диссертатсия). Дар фасли дуввуми боби ҷаҳорум низ ҳамин масъала мавриди мұхокима қарор гирифта, дар он айният ва тағовути арӯзи тоҷикӣ ва араб дар асоси таҳлилу баррасии мактуби фавқуззикр күшода дода шудааст.

Фаслҳои саввум ва ҷаҳоруми ин боб низ ба масъалаи хеле мубрами таърихи адабиётшиносӣ-пайдоиши шеъри нав ва муносибати он ба арӯзи анъанавӣ баҳшида шудааст. Дар ин фаслҳо маврид назари муҳаққиқ номаи ирсолкардаи С.Айнй ба М.Турсунзода аст, ки санаи таълифи он 27 декабря соли 1948 мебошад. Ба эътиқодмандии муҳаққиқ тавассути ин номаи шаш саҳифагӣ доир ба ақидаҳои Айнй ва мұлоҳизоти илмии вай бобати таърихи арӯзи аҷам ва даҳолати он ба шеъри тоҷик ва моҳияти ин илми мураккаби шеършиносӣ ошино гардида мумкин аст.

Диссертатсия дар анҷом дар ҳаҷми 12 банд ҳулосаву ҷамъбандӣ карда шудааст, ки мантиқиан ба мазмуну мұхтави ҳар як боб ва зерфаслҳои он мутобиқанд.

Дар баробари дастовардҳои зиёд дар автореферати диссертатсия баъзе камбудиҳои ҷузъӣ низ ба мушиҳида мерасанд, ки дар доираи имкон бартараф намудани онҳо барои афзудани арзиши илмии рисола муғид мебуд:

1. Дар рисола тафсилоти баъзе аз фаслу бобҳо бисёр тӯл қанидааст ва мазмуну мӯҳтавои онҳо берун аз доираи мактубот шарҳу тавзех ёфтаанд.

2. Дар фишурдаи рисола баъзе камбудиҳои техникий, имлой ва услубӣ ба назар мерасанд.

3. Агар дар рисола таснифоти хронологии ҳар як мактуб ва арзиши таърихию илмӣ ва илмию интиқодии ҳар як мактуб батафсил нишон дода мешуд, арзиши илмии кор як бар чанд меафзуд.

Албатта, ин камбудиҳо ҳукми пешниҳоду таклифотро доранд ва ба ҳеч ваҷҳ арзиш ва аҳамияти диссертатсияро кам намекунианд. Ба таври кулӣ диссертатсияи номзадии Шарифзода Лутфулло Абдулло дар мавзуи «Арзишҳои илмӣ ва адабии номаҳои Садриддин Айнӣ ва Мирзо Турсунзода» ба тамоми талаботи Комиссияи Олии Атесстатсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовор барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ мебошад.

Муқарриз:

Доктори илмҳои филологӣ, профессор,
мудири кафедраи филологияи тоҷик ва
забонҳои шарқи ҳориҷии Донишгоҳи

давлатии Самарқанд ба номи Ш.Рашидов

Ҷ. Ҳамроев

Имзои доктори илмҳои филологӣ,
профессор Ҷ.Ҳамроев тасдиқ мекунам:
Сардори Раёсати кадрҳои донишгоҳи
давлатии Самарқанд ба номи Ш.Рашидов

С. Абдуллаева

